

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів західної України в контексті сталого розвитку

Артем ГОРОШКО* <https://orcid.org/0009-0005-8349-5217>

УДК 911.3:61(477)

ПОШУКОВА СТАТТЯ

¹ Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, кафедра географії України і туризм

Листування – * artem15041999@gmail.com

Ключові слова: міський простір, Західна Україна, сталий розвиток, просторове планування, просторовий розвиток.

Анотація: У статті досліджено просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку. Обґрунтовано, що міська система регіону має поліцентричний, але нерівномірно інтегрований характер, що проявляється у домінуванні Львова як метрополійного центру, наявності групи регіональних центрів та значній ролі малих міст у забезпеченні базових соціальних функцій. Запропоновано індикаторний підхід до оцінювання просторової сталості, який охоплює демографічну, економічну, соціальну, інфраструктурну та екологічну складові. Визначено, що найвищий рівень просторової сталості характерний для Львівської області, тоді як Тернопільська, Чернівецька та частково Закарпатська області демонструють нижчий рівень збалансованості через обмежену економічну базу, транспортні бар'єри та фрагментованість міської мережі. Виокремлено основні просторово-організаційні моделі міських просторів Західної України: метрополійну, регіонально-центричну, дисперсну та гірсько-периферійну. Доведено, що реалізація принципів сталого розвитку потребує диференційованої регіональної політики, спрямованої на підвищення транспортної доступності, посилення функцій малих міст, розвиток соціальної інфраструктури та формування збалансованої поліцентричної системи розселення.

1. ВСТУП

Останнім часом суттєво зросла увага до міських просторів, як центрів міських територіальних громад, які забезпечують розвиток території та його соціальну орієнтацію. Адже саме через міста забезпечується доступ населення до базових і спеціалізованих послуг, формується ринок праці, концентруються освітні, медичні, адміністративні, культурні та інноваційні функції. У цьому контексті міський простір доцільно розглядати не лише як територію окремого населеного пункту, а як складну функціональну систему, що охоплює мережу міст різного ієрархічного рівня, транспортні зв'язки, зони впливу, соціальну інфраструктуру, економічні потоки та механізми управління територіальним розвитком.

Особливої актуальності дослідження міських просторів набуває в контексті сталого розвитку, оскільки саме міста значною мірою визначають можливості досягнення балансу між економічною ефективністю, соціальною справедливістю та екологічною безпекою. Реалізація значного переліку Цілей сталого розвитку (11. «Сталий розвиток міст і громад», 3. «Міцне здоров'я і благополуччя», 4. «Якісна освіта» та 8. «Гідна праця та економічне зростання») безпосередньо залежить від того, наскільки міські простори здатні забезпечувати доступність послуг, якісне середовище проживання, економічну активність, транспортну зв'язаність і соціальну інтегрованість територій. Водночас сталий розвиток міських просторів не може бути зведений лише до розвитку великих міст, оскільки значна частина населення отримує базові послуги через малі та середні міські центри.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

У сучасних дослідженнях міський простір дедалі частіше розглядається не лише як сукупність забудованих територій, а як складна функціональна система, що поєднує розселення, транспортні зв'язки, соціальну інфраструктуру, економічні потоки, екологічні обмеження та управлінські механізми. Особливої ваги набуває підхід, за яким міста аналізуються у взаємодії з навколишніми сільськими й периферійними територіями, оскільки саме через міські центри забезпечується доступ населення до освіти, медицини, адміністративних послуг, зайнятості та культурної інфраструктури. OECD у дослідженнях поліцентричних урбаністичних систем наголошує, що сучасні міські системи дедалі частіше виходять за адміністративні межі окремих міст і мають оцінюватися через функціональні регіони та зв'язки між центрами різного ієрархічного рівня (Brezzi & Veneri, 2014). Як показують дослідження словацьких (Pachura, Nitkiewicz, Matlovcova, Matlovic, 2018; Ivanová, Klamár, Fecková-Škrabuláková, 2022) та українських (Немець, 2003) вчених, територіальний розвиток соціальної інфраструктури тісно пов'язаний з логістикою, інвестиційною привабливістю та локальним економічним середовищем. Увага дослідників зміщується від окремих об'єктів до системної оцінки соціальної доступності на рівні громад і регіонів.

Для європейської регіональної політики важливим концептуальним орієнтиром є Territorial Agenda 2030 (2020), у якій територіальна згуртованість, поліцентричність, інтеграція міських і сільських просторів, а також зменшення просторових диспропорцій розглядаються як базові умови збалансованого розвитку. Документ підкреслює значення стратегічного просторового планування та посилення територіального виміру секторальних політик на всіх рівнях управління.

У контексті сталого розвитку особливе значення має ціль сталого розвитку, пов'язана з функціонуванням та розвитком громад та регіонів, що передбачає формування інклюзивних, безпечних, стійких і сталих міст та населених пунктів. Для дослідження Західної України ця ціль є ключовою, оскільки регіон поєднує великі міські центри, середні міста, мережу малих міст, прикордонні території та гірські простори з різним рівнем транспортної й соціальної доступності.

Українські дослідження просторової організації міського розвитку акцентують увагу на ролі адміністративно-територіальної реформи, зміні функцій міст після 2020 року, посиленні значення міських територіальних громад і трансформації соціальної інфраструктури. Питання просторової організації міського простору широко розкрито в працях К. Мезенцева. Він розкрив питання поліцентричності, просторових патернів та урбаністичні процеси в Україні, які інструмент для просторового планування національного/регіонального рівнів (Мезенцев, Олійник, Мезенцева, 2017) та процеси трансформацій міст з позиції географічного та соціокультурного різноманіття, швидкості та векторів інституційних перетворень, інших чинників (Мезенцев, Денисенко, 2018). Ціла низка досліджень (Кузишин, Поплавська, Горошко, Кварцяний, 2025; Кузишин, Кучабський, Поплавська, 2025; Кузишин, Кварцяний, 2026)

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

доводять, що конфігурація території, статус адміністративного центру, транспортна доступність і наближеність до міських осередків безпосередньо впливають на якість соціальних послуг, добробут і спроможність громад; цінним є висновок про нерівність між центральними та периферійними громадами, що підтверджує потребу аналізу міських просторів через призму доступності й територіальної згуртованості. Ми також розглядали цю проблему та прикладі окремої області Західної України (Горошко, 2025).

3. МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Просторові межі дослідження нами визначені в межах територій Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей.

Методика дослідження поєднує порівняльно-географічний, статистичний, індексний, типологічний і кластерний підходи. Базовою статистичною основою є офіційні дані Державної служби статистики України щодо чисельності населення на 1 січня 2022 року, оскільки повномасштабна війна суттєво ускладнила регулярність і повноту поточної регіональної статистики. Для економічної характеристики використано показники валового регіонального продукту.

Інтегральний індекс просторової сталості міського простору розраховано за формулою:

$$\text{ІПС} = (D + E + S + I + E_c) / 5,$$

де,

D – демографічна складова,

E – економічна,

S – соціальна,

I – інфраструктурна,

E_c – екологічна.

Дендрограму побудовано методом ієрархічної кластеризації Ward на основі п'яти нормованих складових індексу.

Дослідження передбачало обґрунтування просторово-організаційних засад функціонування міських просторів Західної України та оцінювання їх відповідності принципам сталого розвитку на основі демографічних, економічних, соціальних, інфраструктурних та екологічних індикаторів.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України формувалося під впливом складної взаємодії історичних, демографічних, економічних і природно-географічних чинників, які визначають специфіку урбаністичних процесів у регіоні. На відміну від індустріально орієнтованих регіонів, де міські системи розвивалися навколо великих промислових центрів, Західна Україна характеризується поліцентричною структурою розселення з домінуванням малих і середніх міст, що виконують локальні функції у системі обслуговування населення. Саме вони забезпечують базовий доступ населення до соціальних, освітніх, медичних, адміністративних і ринкових функцій.

Ключовою особливістю просторової організації міського простору є поєднання кількох рівнів урбаністичної ієрархії: обласні центри (Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Луцьк, Рівне, Ужгород, Чернівці), середні міста (наприклад – Дрогобич, Стрий, Коломия, Калуш, Ковель, Мукачеве, Чортків) при домінуванні численних малих міських поселень, які виконують функції адміністративного та соціального обслуговування територіальних громад,

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

а відповідно – перспективні простори формування оновленого регіонального управління. Така структура відповідає концепції поліцентричного розвитку, яка активно використовується у європейській регіональній політиці.

Базові демографічні та територіальні параметри областей Західної України засвідчують значну неоднорідність міського простору регіону. Найпотужнішим за чисельністю населення, масштабом міської мережі та функціональною концентрацією є Львівський регіон, який суттєво вирізняється серед інших областей Західної України. Львівська область має найбільшу чисельність населення — близько 2,48 млн осіб станом на початок 2022 р., а також найрозгалуженішу мережу міських поселень, що включає понад 40 міст. Така структура створює передумови для формування метрополійного типу міського простору, у якому Львів виступає не лише адміністративним центром області, а й міжрегіональним вузлом економічної, освітньої, медичної, культурної та транспортно-логістичної активності.

На противагу Львівській області, інші регіони Західної України мають менш виражену концентрацію міських функцій. Волинська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області характеризуються нижчою чисельністю населення, меншою кількістю великих міст і переважанням малих та середніх міських центрів. Це формує інший тип просторової організації, у якому обласний центр виконує провідну роль, але його вплив не завжди поширюється на всю територію області з однаковою інтенсивністю. Особливо це помітно в Тернопільській області, де наявність значної кількості малих міст не супроводжується формуванням потужної агломераційної структури. У результаті міська мережа області має радше дисперсний характер: міста виконують локальні сервісні функції, однак їхня економічна база та міжміські зв'язки залишаються обмеженими.

Важливою ознакою просторової диференціації є співвідношення між площею області, чисельністю населення та рівнем урбанізації. Найменшою за площею серед досліджуваних регіонів є Чернівецька область, однак вона має відносно високу щільність населення та значну роль обласного центру в організації регіонального простору. Натомість Волинська, Рівненська та Львівська області мають більшу площу, що посилює значення транспортної доступності та субрегіональних центрів у забезпеченні територіальної згуртованості. Для таких областей важливим є не лише розвиток обласного центру, а й підтримка міст другого порядку, які здатні зменшувати периферійність окремих частин регіону.

Особливе місце займають Закарпатська та Івано-Франківська області, де просторову організацію міського середовища суттєво ускладнюють природно-географічні умови. Закарпатська область має один із найнижчих рівнів урбанізації серед областей Західної України, що пов'язано з історично сформованою структурою розселення, значною роллю сільських територій і гірським характером значної частини простору. У таких умовах міста виконують не лише адміністративні та економічні функції, а й роль вузлів територіальної доступності, через які забезпечується зв'язок периферійних громад із системою соціальних послуг. В Івано-Франківській області ситуація є дещо іншою: обласний центр має потужніші функції, однак гірські райони області також створюють бар'єри для рівномірного поширення міського впливу.

Рівень урбанізації в областях Західної України загалом є помірним і не досягає показників найбільш індустріалізованих регіонів України. Це свідчить про специфічний характер урбаністичних процесів, де міста виступають передусім центрами адміністративного, освітнього, медичного, торговельного та сервісного обслуговування, а не лише промислового виробництва. Така особливість має принципове значення для розуміння сталого розвитку міських просторів: ефективність їх функціонування визначається не стільки масштабом індустріальної бази, скільки здатністю забезпечувати доступність послуг, підтримувати людський капітал, інтегрувати навколишні громади та формувати якісне середовище проживання.

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

Таблиця 1. Транспортна доступність і щільність дорожньої мережі в межах міських просторів Західної України

Область	Орієнтовна щільність автомобільних доріг, км/1000 км ²	Середній час доступу до базових соціальних послуг, хв	Просторовий тип доступності
Волинська	близько 240	30–35	рівнинно-поліцентричний
Закарпатська	близько 220	40–60	гірсько-периферійний
Івано-Франківська	близько 250	30–40	змішаний, із гірськими бар'єрами
Львівська	понад 300	20–25	агломераційно-високий
Рівненська	близько 230	35–40	поліський, середньої доступності
Тернопільська	близько 280	35–45	формально щільний, але функціонально розосереджений
Чернівецька	близько 260	35–50	контрастний

Аналіз інтегральної оцінки просторової сталості міських просторів областей Західної України засвідчує, що регіон не є однорідним за рівнем збалансованості демографічних, економічних, соціальних, інфраструктурних та екологічних параметрів. Значення інтегрального індексу просторової сталості коливаються від 0,57 у Тернопільській області до 0,70 у Львівській області, що свідчить про наявність помітної внутрішньорегіональної диференціації. Водночас амплітуда між найвищим і найнижчим показниками не є критично великою, що дозволяє говорити не про різко поляризований, а радше про помірно диференційований тип просторової сталості міських просторів Західної України. Однак навіть така різниця є суттєвою з погляду функціонування міських просторів, оскільки вона відображає неоднакову здатність областей забезпечувати економічну активність, соціальну доступність, транспортну зв'язаність і збалансоване використання природно-екологічного потенціалу.

Найвищий інтегральний показник має Львівська область – 0,70. Це дозволяє розглядати її як найбільш збалансований міський простір Західної України. Перевага Львівської області формується насамперед за рахунок економічної складової, яка має найвище значення серед усіх досліджуваних обласних територій – 0,75. Такий результат є закономірним, оскільки Львівська область концентрує найбільший економічний потенціал макрорегіону, має розвинену сферу послуг, потужний освітньо-науковий сектор, IT-індустрію, туристичну інфраструктуру, логістичні функції та значний ринок праці. Високими є також соціальна складова – 0,72 та інфраструктурна – 0,70, що підтверджує роль Львова і мережі міст області як центрів концентрації медичних, освітніх, адміністративних і транспортних функцій. Водночас екологічна складова Львівської області – 0,65, – є дещо нижчою порівняно з окремими менш урбанізованими областями. Це пояснюється вищим рівнем урбаністичного навантаження, інтенсивнішим транспортним рухом, концентрацією населення та господарської діяльності. Отже, Львівська область демонструє модель просторової сталості, у якій економічна, соціальна та інфраструктурна перевага частково супроводжується підвищеним екологічним тиском.

Івано-Франківська область займає другу позицію з інтегральним показником 0,63. Її профіль є більш збалансованим, ніж у частини інших областей, однак не досягає рівня Львівської області. Найсильнішими компонентами тут є соціальна складова (0,650), економічна (0,64) та екологічна (0,66). Це свідчить про відносно добру функціональну роль Івано-Франківська як обласного центру, наявність розвинених освітніх, медичних і сервісних

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

функцій, а також про значний природно-рекреаційний потенціал області. Водночас інфраструктурна складова – 0,60, – залишається нижчою, що пов'язано з природно-географічними обмеженнями, передусім наявністю гірських територій. Для цієї області характерна змішана модель просторової сталості: рівнинна частина тяжіє до регіонально-центричного типу розвитку, тоді як гірські райони мають ознаки периферійності й нижчої транспортної доступності. Саме тому інтегральний показник області є достатньо високим, але внутрішньо неоднорідним.

Волинська та Рівненська області мають однаковий інтегральний індекс – 0,62, однак їхня внутрішня структура дещо відрізняється. Волинська область демонструє відносно високі значення демографічної складової – 0,65 та екологічної – 0,68. Це свідчить про помірно сприятливу демографічну ситуацію, нижчий рівень урбаністичного перевантаження та наявність значного природно-ресурсного потенціалу. Водночас економічна складова (0,58) та інфраструктурна (0,57) залишаються середніми, що вказує на обмежену економічну базу міських просторів і потребу в посиленні транспортно-логістичної та сервісної ролі міст другого порядку, зокрема Ковеля, Нововолинська, Володимира та інших центрів. Волинська область має потенціал поліцентричного розвитку, однак цей потенціал потребує кращої функціональної інтеграції між містами.

Рівненська область також має інтегральний показник 0,62, але її профіль формується через поєднання відносно високої демографічної складової (0,66), екологічної (0,69) та помірних соціальних і економічних параметрів. Високе значення екологічної складової пов'язане з меншою інтенсивністю урбаністичного навантаження порівняно зі Львівською областю, а також із наявністю значних природних територій. Водночас інфраструктурна складова – 0,55, – є однією з нижчих серед областей Західної України. Це пояснюється значною протяжністю області, поліською специфікою північних районів, нерівномірним розміщенням міських центрів і слабшою транспортною інтеграцією периферійних територій. Отже, міські простори Рівненської області демонструють модель середньої просторової сталості, у яких демографічні та екологічні переваги не повністю підтримуються економічною й інфраструктурною базою.

Закарпатська область має інтегральний індекс 0,61. На перший погляд, це значення близьке до показників Волинської та Рівненської областей, однак внутрішня структура індексу є суттєво іншою. Найвищими тут є демографічна складова (0,70) та екологічна (0,72). Це свідчить про відносно сприятливі демографічні характеристики, нижчий рівень урбаністичного перевантаження та високий природно-екологічний потенціал. Водночас економічна складова (0,55) та особливо інфраструктурна (0,50) є слабкими місцями області. Така комбінація показників відображає гірсько-периферійну специфіку Закарпаття: природні умови створюють високий рекреаційний і екологічний потенціал, але водночас ускладнюють транспортну доступність, просторову інтеграцію та рівномірне розміщення соціальної інфраструктури. Отже, Закарпатська область має не стільки низький, скільки структурно незбалансований тип просторової сталості: сильні демографічні й екологічні параметри не компенсують слабкість інфраструктурної та економічної складових.

Чернівецька область із показником 0,59 займає передостанню позицію в інтегральному ранжуванні. Її профіль характеризується помірною демографічною складовою (0,63), низькою економічною (0,54), соціальною (0,58), інфраструктурною (0,52) та відносно високою екологічною (0,70). Це свідчить про наявність значного природно-екологічного потенціалу та порівняно нижчого урбаністичного навантаження, однак економічна й інфраструктурна база міських просторів залишається недостатньо потужною. Особливістю Чернівецької області є висока роль обласного центру, який концентрує значну частину освітніх, медичних, адміністративних і культурних функцій. Проте поза межами Чернівців

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

міська мережа є менш потужною, а гірські й передгірські райони мають обмежену доступність. Унаслідок цього область демонструє значну залежність від одного провідного центру, що знижує рівень просторової збалансованості.

Найнижчий інтегральний індекс має Тернопільська область – 0,57. Це не означає повної слабкості її міських просторів, але вказує на недостатню збалансованість між окремими складовими сталого розвитку. Найнижчою є економічна складова – 0,52, що відображає обмежену господарську базу, слабшу інвестиційну привабливість і недостатній розвиток центрів економічного зростання поза межами обласного центру. Інфраструктурна складова (0,53) також є низькою, попри відносно щільну дорожню мережу. Це свідчить про те, що формальна наявність транспортної інфраструктури не завжди забезпечує високу функціональну доступність. Соціальна складова (0,57) також залишається нижчою, що пов'язано з розосередженістю соціальних послуг, слабкістю малих міст як повноцінних сервісних центрів і недостатньою інтеграцією громад. Водночас екологічна складова (0,67) є відносно сприятливою, що вказує на менше урбаністичне навантаження та потенціал для формування якісного середовища проживання. Таким чином, Тернопільська область демонструє дисперсну модель просторової сталості, у якій наявність мережі малих міст не супроводжується достатньою економічною та інфраструктурною потужністю.

Таблиця 2. Інтегральна оцінка просторової сталості міських просторів областей Західної України

Область	D	E	S	I	Ес	ІПС	Ранг
Волинська	0,65	0,58	0,62	0,57	0,68	0,62	3–4
Закарпатська	0,70	0,55	0,60	0,50	0,72	0,61	5
Івано-Франківська	0,62	0,64	0,65	0,60	0,66	0,63	2
Львівська	0,68	0,75	0,72	0,70	0,65	0,70	1
Рівненська	0,66	0,57	0,61	0,55	0,69	0,62	3–4
Тернопільська	0,58	0,52	0,60	0,56	0,64	0,58	7
Чернівецька	0,60	0,56	0,60	0,58	0,65	0,60	6

Порівняння окремих складових індексу дозволяє виявити кілька важливих закономірностей. По-перше, економічна складова є найбільш диференційованою. Її значення коливаються від 0,52 у Тернопільській області до 0,75 у Львівській. Це свідчить, що саме економічна база є головним чинником розриву між областями Західної України. Там, де сформовано потужніші ринки праці, диверсифіковану сферу послуг, освітньо-наукові центри, туристичну й логістичну активність, просторові системи є більш сталими.

По-друге, інфраструктурна складова також демонструє значну варіативність – від 0,50 у Закарпатській області до 0,70 у Львівській. Це підтверджує, що транспортна доступність, якість дорожньої мережі, просторове розміщення центрів обслуговування та рівень міжміської зв'язаності є критичними умовами сталого розвитку. Особливо це стосується гірських і периферійних територій, де навіть наявність соціальних об'єктів не гарантує їх фактичної доступності для населення.

По-третє, екологічна складова має іншу логіку розподілу. Найвищі її значення характерні не для найбільш економічно розвинених регіонів, а для областей із меншим рівнем урбаністичного навантаження – Закарпатської, Чернівецької, Рівненської та Волинської. Це свідчить про певну компенсаційну роль природно-екологічного потенціалу. Однак високий екологічний показник сам по собі не забезпечує високого інтегрального рівня

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

просторової сталості, якщо він не підтримується економічною, соціальною та інфраструктурною складовими.

По-четверте, соціальна складова найбільш тісно пов'язана з ієрархією міської мережі. Найвищі значення мають Львівська та Івано-Франківська області, де обласні центри виконують потужні освітні, медичні й адміністративні функції. Натомість у Тернопільській, Чернівецькій та Закарпатській областях соціальна складова є нижчою через слабшу доступність послуг у периферійних громадах, гірських районах або малих містах із недостатньою інституційною спроможністю.

По-п'яте, демографічна складова не завжди прямо корелює з інтегральним рівнем просторової сталості. Наприклад, Закарпатська область має найвище значення демографічного компонента – 0,70, але її загальний індекс становить лише 0,61 через слабкість економічної та інфраструктурної складових. Це означає, що демографічний потенціал може бути реалізований лише за умови належної економічної бази, доступності послуг і транспортної інтеграції.

Таким чином є можливість виокремити три групи областей за рівнем просторової сталості міських просторів. До першої групи належить Львівська область, яка формує відносно високий і найбільш збалансований тип просторової сталості. До другої групи можна віднести Івано-Франківську, Волинську, Рівненську та Закарпатську області, які мають середній рівень інтегрального індексу, але різну внутрішню структуру сильних і слабких сторін. До третьої групи належать Чернівецька та Тернопільська області, для яких характерні нижчі значення економічної, соціальної та інфраструктурної складових при відносно прийнятному екологічному потенціалі.

Це дозволяє твердити, що просторово-організаційна сталість міських просторів Західної України визначається не окремим домінуючим чинником, а балансом між кількома складовими. Найбільш стійкими є ті регіони, де економічна активність, соціальна інфраструктура, транспортна доступність і демографічний потенціал взаємно підсилюють один одного. Натомість області, де один або два компоненти суттєво відстають, демонструють нижчий інтегральний рівень навіть за наявності окремих переваг, наприклад сприятливої екологічної ситуації чи демографічного потенціалу. Саме тому подальша політика просторового розвитку Західної України має бути диференційованою: для Львівської області – спрямованою на регулювання агломераційного навантаження; для Івано-Франківської, Волинської та Рівненської – на посилення міжміських зв'язків; для Закарпатської та Чернівецької – на подолання інфраструктурних бар'єрів; для Тернопільської – на активізацію малих міст як центрів локального економічного й соціального розвитку.

У межах реалізації цілі сталого розвитку щодо розвитку громад та регіонів, ключовими проблемами залишаються транспортна доступність, якість міського планування, недостатній розвиток громадського транспорту в малих і середніх містах та обмежена інфраструктурна інтеграція периферійних територій. У межах цілі щодо міцного здоров'я, просторові диспропорції проявляються через нерівномірну доступність медичних послуг, особливо в гірських і віддалених громадах. Якісна освіта реалізується краще в обласних центрах, де сконцентровано університети, коледжі, ліцеї та спеціалізовані заклади освіти. Ціль сталого розвитку, що анонсує забезпечення гідної праці та економічного зростання, має найвищі значення у Львівській області, тоді як Тернопільська, Чернівецька і Закарпатська області мають вужчу економічну базу та сильніші міграційні виклики.

Нам вдалося виокремити типові просторово-організаційні моделі функціонування міських просторів Західної України. На відміну від простого ранжування областей за інтегральним індексом просторової сталості, типологізація дозволяє перейти до глибшого

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

пояснення внутрішньої логіки розвитку міських систем, їхніх сильних і слабких сторін, а також визначити специфічні управлінські пріоритети для кожного типу територій.

**Таблиця 3. Типологія просторово-організаційних моделей міських просторів
Західної України**

Модель	Області / центри	Ключові ознаки	Основні ризики
Метрополійна	Львівська область, Львів	концентрація економіки, освіти, медицини, ІТ, туризму, логістики	перевантаження інфраструктури, агломераційні диспропорції
Регіонально-центрична	Івано-Франківськ, Луцьк, Рівне	домінування одного обласного центру, помірні інтеграція периферії	слабкі горизонтальні зв'язки між містами
Дисперсна	Тернопільська область	мережа малих міст, локальне обслуговування громад	слабка економічна база, фрагментованість
Гірсько-периферійна	Закарпатська, частково Чернівецька та Івано-Франківська області	складний рельєф, прикордонність, туристичний потенціал	транспортна ізольованість, висока вартість інфраструктури
Поліцентрично-сервісна	Волинська, Рівненська області	кілька функціональних центрів, рівнинна доступність	помірна економічна динаміка, периферійність північних територій

Запропонована типологія засвідчує, що міський простір Західної України не може бути описаний однією універсальною моделлю. Попри спільні риси – помірний рівень урбанізації, важливу роль малих і середніх міст, переважання сервісно-адміністративних функцій та значення прикордонного положення, – внутрішня структура регіону є суттєво диференційованою. У її межах поєднуються метрополійні, регіонально-центричні, дисперсні, гірсько-периферійні та поліцентрично-сервісні форми організації міського простору. Це свідчить про те, що сталий розвиток міських просторів Західної України потребує не уніфікованої, а диференційованої просторової політики.

Перший тип – метрополійна модель, репрезентована Львівською областю та передусім Львовом, є найбільш сформованою і функціонально потужною моделлю міського простору Західної України. Її визначальною рисою є висока концентрація економічних, соціальних, освітніх, медичних, культурних, туристичних і логістичних функцій у межах одного провідного центру. Львів виступає не лише адміністративним центром області, а й міжрегіональним вузлом, який формує зону впливу далеко за межами власної області. Метрополійна модель характеризується найвищими показниками економічної, соціальної та інфраструктурної складових, що підтверджено інтегральною оцінкою просторової сталості.

Водночас метрополійна модель не є безпроблемною. Її головним ризиком є надмірна концентрація функцій, населення, інвестицій і транспортних потоків у межах одного центру. Це може призводити до перевантаження міської інфраструктури, зростання вартості житла, посилення маятникової міграції, транспортних заторів, екологічного навантаження та поглиблення диспропорцій між ядром агломерації і периферійними громадами. Отже, для Львівської області головним завданням є не стільки стимулювання подальшої концентрації, скільки регулювання агломераційного розвитку, посилення субцентрів, розвиток громадського транспорту, збалансоване просторове планування та недопущення надмірної периферізації малих міст області.

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

Другий тип – регіонально-центрична модель – характерний для Івано-Франківська, Луцька та Рівного. Її основою є домінування одного обласного центру, який концентрує головні адміністративні, освітні, медичні, торговельні та сервісні функції. На відміну від Львова, ці міста не формують повноцінних метрополійних систем загальноукраїнського або міжрегіонального масштабу, однак вони відіграють ключову роль у забезпеченні функціонування власних областей. Їхній вплив є переважно обласним, а не міжрегіональним, що визначає більш обмежений масштаб просторової інтеграції.

Регіонально-центрична модель має відносно стабільний характер, оскільки обласний центр забезпечує базову концентрацію послуг і управлінських функцій. Водночас її слабким місцем є недостатній розвиток горизонтальних зв'язків між містами другого порядку. Просторова організація таких областей часто має радіальний характер: периферійні громади орієнтуються на обласний центр, але між собою пов'язані слабше. Це знижує рівень територіальної згуртованості й посилює залежність периферійних територій від одного центру. Для цієї моделі пріоритетним є формування мережевої взаємодії між містами, розвиток субрегіональних центрів, посилення транспортних коридорів усередині області та підтримка міжмуніципальної співпраці.

Третій тип – дисперсна модель, найбільш виразно представлена Тернопільською областю, є особливо важливою для розуміння специфіки міського простору Західної України. Її характерною ознакою є наявність відносно густої мережі малих міст, які виконують локальні адміністративні, освітні, медичні та торговельно-сервісні функції, але не формують потужної агломераційної або субрегіональної структури. Тернопіль як обласний центр виконує провідну роль, однак його вплив не створює настільки сильної зони тяжіння, як у випадку Львова. Водночас малі міста області мають обмежений економічний потенціал і часто залежать від бюджетних, адміністративних та соціальних функцій.

Дисперсна модель має подвійний характер. З одного боку, вона створює передумови для більш рівномірного територіального покриття базовими послугами, оскільки малі міста розміщені у різних частинах області й можуть виконувати функції локальних центрів обслуговування громад. З іншого боку, слабка економічна база, недостатня інвестиційна активність, обмежені ринки праці та недостатня міжміська взаємодія знижують ефективність цієї моделі. У результаті міська мережа існує, але не завжди працює як інтегрована система розвитку. Саме тому для Тернопільської області стратегічно важливим є не лише підтримання наявної мережі малих міст, а й наповнення її новими економічними, освітніми, туристичними, логістичними та соціальними функціями.

Четвертий тип – гірсько-периферійна модель, характерна для Закарпатської області та частково для Чернівецької й Івано-Франківської областей. Її формування безпосередньо пов'язане з природно-географічними умовами, насамперед гірським рельєфом Карпат, який ускладнює транспортну доступність, збільшує витрати на інфраструктуру, обмежує територіальне розширення міст і посилює просторову ізоляваність окремих громад. У таких умовах міські центри виконують роль вузлів доступності, через які населення гірських і периферійних територій отримує доступ до базових соціальних, адміністративних і економічних послуг.

Особливість гірсько-периферійної моделі полягає в поєднанні обмежень і можливостей. З одного боку, вона характеризується нижчими показниками інфраструктурної та економічної складових, що підтверджено індексною оцінкою. З іншого боку, ці території мають значний природно-рекреаційний, туристичний, екологічний і транскордонний потенціал. Для Закарпаття важливим додатковим чинником є прикордонне положення, яке створює можливості для транскордонної співпраці, розвитку логістики, малого підприємництва, рекреації та міжнародного туризму. Однак реалізація цього потенціалу

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

потребує спеціальних інструментів просторової політики: підтримки гірських громад, модернізації транспортної мережі, розвитку цифрової доступності, адаптованих моделей медичного й освітнього обслуговування, а також екологічно збалансованого використання туристичних ресурсів.

П'ятий тип — поліцентрично-сервісна модель, характерна для Волинської та Рівненської областей. Вона відрізняється від регіонально-центричної тим, що поряд з обласним центром помітну роль відіграють інші міста, які виконують важливі субрегіональні функції. У Волинській області такими центрами є Ковель, Володимир, Нововолинськ; у Рівненській — Дубно, Сарни, Вараш, Острог та інші міста. Ця модель має потенціал для більш рівномірного просторового розвитку, оскільки функції обслуговування не повністю концентруються в одному центрі.

Поліцентрично-сервісна модель є відносно перспективною з погляду сталого розвитку, оскільки дозволяє зменшити навантаження на обласний центр і посилити роль міст другого порядку. Водночас її обмеженням є помірною економічна динаміка, недостатня інноваційність міських економік і периферійність окремих північних територій, особливо в межах поліської зони. Для цієї моделі важливими є розвиток транспортних зв'язків між містами, підтримка локальних ринків праці, модернізація соціальної інфраструктури, розвиток прикордонних і логістичних функцій, а також формування мережевих форматів співпраці між громадами.

Загалом таблиця 3 демонструє, що просторово-організаційні моделі міських просторів Західної України суттєво відрізняються за джерелами розвитку, характером внутрішніх зв'язків і типами ризиків. Метрополійна модель має найвищий потенціал економічної концентрації, але потребує регулювання агломераційного навантаження. Регіонально-центрична модель забезпечує базову стабільність, але потребує посилення горизонтальної взаємодії між містами. Дисперсна модель має значний потенціал локального обслуговування, однак потребує економічного наповнення малих міст. Гірсько-периферійна модель вимагає спеціальних інструментів підтримки через природні бар'єри та інфраструктурну складність. Поліцентрично-сервісна модель має перспективи збалансованого розвитку, але потребує посилення субрегіональних центрів і міжміських зв'язків.

Запропонована типологія не дублює адміністративний поділ, а відображає функціональну логіку розвитку територій. Області з подібними адміністративними статусами можуть належати до різних моделей через відмінності у транспортній доступності, економічній базі, ролі обласного центру, кількості міст другого порядку, природно-географічних умовах і рівні соціальної інфраструктури. Саме тому типологія має практичне значення для просторового планування: вона дозволяє визначати не лише загальний рівень розвитку області, а й конкретний набір управлінських дій, необхідних для підвищення її просторової сталості.

У контексті сталого розвитку найбільш перспективною є не максимальна концентрація функцій в одному центрі, а формування збалансованої мережі міст різного ієрархічного рівня. Для Західної України це означає необхідність підтримки малих і середніх міст як центрів доступності, сервісного обслуговування, локальної економіки та соціальної інтеграції. Саме малі й середні міста можуть стати інструментом зменшення просторових диспропорцій, особливо у периферійних, гірських і прикордонних територіях.

Дендрограма (рис. 1) підтверджує типологічну неоднорідність регіону. Львівська область виокремлюється як самостійний кластер через найвищі економічні, соціальні та інфраструктурні значення. Тернопільська і Чернівецька області зближуються через подібну слабкість економічної й інфраструктурної складових. Волинська та Рівненська області

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

формують близьку пару завдяки подібним демографічним, соціальним і екологічним параметрам. Закарпатська область тяжіє до окремого гірсько-периферійного типу, що пояснюється високим екологічним потенціалом, але слабшою інфраструктурною доступністю.

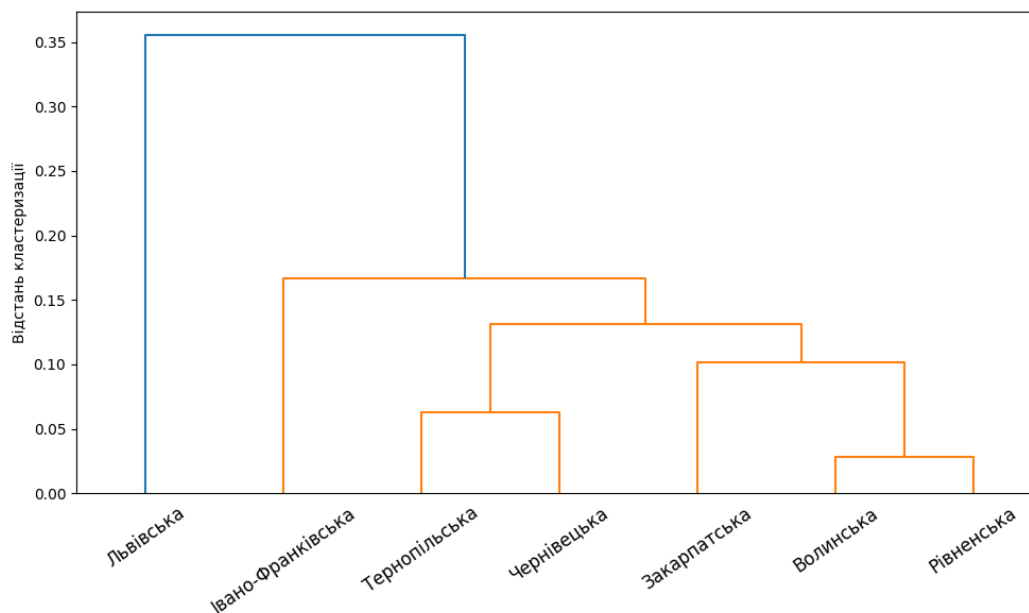

Рисунок 1. Дендрограма схожості областей Західної України за індексом просторової сталості міських просторів

5. ВИСНОВКИ

Міські простори Західної України формуються як поліцентрична, але функціонально неоднорідна система, у межах якої поєднуються метрополійний вплив Львова, регіонально-центричні функції обласних центрів, локальна роль малих міст і просторові обмеження гірських територій. Найбільш збалансовану модель просторової сталості демонструє Львівська область, що зумовлено високою концентрацією економічної активності, розвиненою соціальною інфраструктурою, транспортною зв'язаністю та потужним людським капіталом. Натомість Тернопільська, Чернівецька та частково Закарпатська області характеризуються нижчим рівнем інтегральної сталості через обмежену економічну базу, фрагментованість міської мережі та недостатню функціональну інтеграцію територій.

Встановлено, що транспортна доступність є одним із ключових чинників просторової справедливості, оскільки саме вона визначає фактичну можливість населення користуватися медичними, освітніми та адміністративними послугами. Особливо гостро ця проблема проявляється у гірських районах Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, а також у периферійних частинах Тернопільської та Рівненської областей. У цьому контексті реалізація Цілі сталого розвитку 11 (Сталий розвиток міст і громад), 3 (Міцне здоров'я і благополуччя) та 4 (Якісна освіта) безпосередньо залежить від якості транспортної мережі, раціонального розміщення соціальної інфраструктури та здатності малих міст виконувати функції локальних центрів обслуговування.

Типологізація міських просторів дозволила виокремити чотири основні моделі: метрополійну, регіонально-центричну, дисперсну та гірсько-периферійну. Кожна з них потребує окремих управлінських підходів. Для Львівської області пріоритетним є регулювання агломераційного зростання та запобігання перевантаженню інфраструктури. Для Івано-Франківської, Волинської та Рівненської областей важливим є посилення горизонтальних зв'язків між містами. Для Тернопільської області ключовим завданням є

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

активізація малих міст як центрів локального розвитку. Для Закарпатської та Чернівецької областей необхідними є спеціальні інструменти розвитку гірських і прикордонних територій.

Реалізація вже згаданих Цілей сталого розвитку щодо сталого розвитку міст і громад, міцного здоров'я і благополуччя, якісної освіти та гідної праці та економічного зростання у контексті міських просторів Західної України має виразно просторово диференційований характер. Природньо, що найкращі умови для досягнення цих цілей сформовані в обласних центрах, де сконцентровано основні адміністративні, освітні, медичні, економічні та інфраструктурні функції. Водночас малі міста й периферійні громади потребують цільової підтримки через інструменти регіональної політики, інтегрованого просторового планування та міжмуніципальної співпраці.

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Барановський, М.** (2023). Спроможність територіальних громад України: підходи до оцінки, регіональні відмінності, типізація. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. Випуск 845. С. 77-87. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845>. [Baranovskiy, M. (2023). Spromozhnist terytorialnykh hromad Ukrainy: pidkhody do otsinky, rehionalni vidminnosti, typizatsiia. Naukovyi visnyk Chernivetskooho universytetu : Heohrafiia. Vypusk 845. S. 77-8].
- 2. Горшко, А.А.** (2025). Спроможність соціальної сфери міських територіальних громад Тернопільської області: оцінювання багатшаровим підходом. Природнича освіта та наука, (6), 162-169. <https://doi.org/10.32782/NSER/2025-6.21> [Horoshko, A.A. (2025). Spromozhnist sotsialnoi sfery miskyykh terytorialnykh hromad Ternopilskoi oblasti: otsiniuvannia bahatosharovym pidkodom. Pryrodnycha osvita ta nauka, (6), 162-169].
- 3. Кузишин, А.В. & Кварцяний, С.М.** (2026). Сталий розвиток соціальної сфери областей Подільського регіону: систематизація та просторовий аналіз індикаторів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В. № 1 (випуск 61). С. 76-87. [Kuzyshyn, A.V. & Kvartsianyi, S.M. (2026). Stalyi rozvytok sotsialnoi sfery oblastei Podil'skoho rehionu: systematyzatsiia ta prostorovy analiz indykatoriv. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: heohrafiia. Ternopil: FOP Osadtsa Yu.V. № 1 (vypusk 61). S. 76-87.].
- 4. Кузишин, А.В., Поплавська, І.В., Горшко, А.А., & Кварцяний, С.М.** (2025). Доступність послуг соціального спрямування в контексті адміністративної реформи: кейс Тернопільської області. Природнича освіта та наука, (3), 134-141. <https://doi.org/10.32782/NSER/2025-3.18> [Kuzyshyn, A.V., Poplavska, I.V., Horoshko, A.A., & Kvartsianyi, S.M. (2025). Dostupnist posluh sotsialnoho spriamuvannia v konteksti administratyvnoi reformy: keis Ternopilskoi oblasti. Pryrodnycha osvita ta nauka, (3), 134-141].
- 5. Мезенцев, К.В. & Денисенко, О.О.** (2018). Міста на постсоціалістичному просторі: підходи до концептуалізації та місце в урбаністичному дискурсі. Український географічний журнал. № 4(104). С. 16-24. [Mezentsev, K.V. & Denysenko, O.O. (2018). Mista na postsotsialistychnomu prostori: pidkhody do kontseptualizatsii ta mistse v urbanistychnomu dyskursi. Ukrainyskyi heohrafichnyi zhurnal. 4(104). S. 16-24.
- 6. Немець Л.М.** (2002). Сталий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України): Монографія: Факт, Харків. 383 с. [Nemets, L.M. (2002). Stalyi rozvytok: Sotsialno-heohrafichni aspekty (na prykladi Ukrainy).: Monograph] Kharkiv: Fakt. 383 s.].
- 7. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін** : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с. [Urbanistychna Ukraina: v epitsentri prostorovykh zmin : monohrafiia. Za red. K. Mezentseva, Ya. Oliinyka, N. Mezentsevoi. Kyiv: Vydavnytstvo «Feniks», 2017. 438 s.].
- 8. Brezzi, M. & P. Veneri, P.** (2014). Assessing Polycentric Urban Systems in the OECD: Country, Regional and Metropolitan Perspectives. OECD Regional Development Working Papers, No. 2014/01, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5jz5mpdkmvr-en>.
- 9. Ivanová, M., Klamár, R. & Fecková-Škrabuláková, E.** (2022). Identification of Factors Influencing the Quality of Life in European Union Countries Evaluated by Principal Component Analysis. Geographica Pannonica. Volume 26, Issue 1, 13–29. doi: 10.5937/gp26-3419
- 10. Kostashchuk, V. Zablotskyi, V.** (2025). Prospects for the development of the transport and logistics network in the Chernivtsi region in the current conditions. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. Випуск 853, 35-43. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2025.853.35-43>

А. Горшко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку

11. **Kuzyshyn, A., Kuczabski, A. & Poplavska, I.** Regional Positioning of Development of the Social Sphere of Ukraine as a Guideline for Post-War Reconstruction. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska – Sectio M. Balcaniensis et Carpathiensis*, 2025. Vol 10, 9-28.
12. **Kuzyshyn, A., Kuczabski, A., Poplavska, I., Zadvorny, S.** Risk assessment of the social sphere development on the example of areas of the Carpathian-Podillia region (Ukraine). *Czasopismo Geograficzne*, 2022. 93(3): 473–493
13. **Pachura P., Nitkiewicz T., Matlovicova K., Matlovic R.** : Identification of Intellectual Capital Performance Using Data Envelopment Analysis . Part 11 ., s. 115 - 130 . In: Stejskal J., Hajek P., Hudec O. (eds, 2018): *Knowledge Spillovers in Regional Innovation Systems. A Case Study of CEE Regions*. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67029-4>. 2018
14. **Territorial Agenda 2030.** A future for all places Informal meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development and/or Territorial Cohesion 1 December 2020, Germany. 32 p.
15. **Wagner, M., & Growe A.** Research on Small and Medium-Sized Cities: Framing a New Field of Inquiry. *World*. 2021, 2 (1): 105–126.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

16. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2022 році. Статистичний збірник. Київ, 2022. 83 с. ([Джерело](#))
17. Статистичний щорічник України 2024. За ред. Макаруча А.В. Київ, 2025. 273с. ([Джерело](#))

Artem Horoshko

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Department of Geography of Ukraine and Tourism

Spatial and Organizational Principles of the Functioning of Urban Spaces in Western Ukraine in the Context of Sustainable Development

Keywords: urban space, Western Ukraine, sustainable development, spatial planning, spatial development.

Abstract: The article examines the spatial and organizational foundations of the functioning of urban spaces in Western Ukraine in the context of sustainable development. It substantiates that the region's urban system is polycentric but unevenly integrated, as reflected in the dominance of Lviv as a metropolitan centre, the presence of a group of regional centres, and the significant role of small towns in providing basic social functions. An indicator-based approach to assessing spatial sustainability is proposed, encompassing demographic, economic, social, infrastructural, and environmental components. It is determined that the highest level of spatial sustainability is characteristic of Lviv Oblast, whereas Ternopil, Chernivtsi, and partly Zakarpattia oblasts demonstrate a lower level of balance due to a limited economic base, transport barriers, and the fragmentation of the urban network. The main spatial and organizational models of urban spaces in Western Ukraine are identified: metropolitan, region-centred, dispersed, and mountainous-peripheral. It is demonstrated that the implementation of sustainable development principles requires a differentiated regional policy aimed at improving transport accessibility, strengthening the functions of small towns, developing social infrastructure, and forming a balanced polycentric settlement system.

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

А. Горошко

Просторово-організаційні засади функціонування міських просторів Західної України в контексті сталого розвитку